Eugen Dorcescu

Metafora în Psalmul 79 (80)

Cu destulă vreme în urmă, am dedicat, cum, de altfel, se cunoaşte (ori se cunoştea) în mediile academice, multă energie şi pasiune cercetării metaforei. Rezultatul (dincolo de încheierea încheierilor: „havel havalim", „vanitas vanitatum" „todo es vanidad y dar caza al viento"): o teză de doctorat (*Structura lingvistică a metaforei în poezia română modernă*, Universitatea din Timişoara, 1975), un număr de lucrări (cărţi sau studii în reviste specializate: *Metafora poetică*, Editura Cartea Românească, 1975; *Embleme ale realităţii*, Editura Cartea Românească, 1978, p. 84 – 89; *Simbolul artistic în „Cuvinte potrivite"*, „Limba română", 5, 1980 etc.) şi, în cele din urmă, elaborarea unui concept integrat al tropului, a unei perspective globale, expusă sintetic şi explicit (structură formală şi structură semantică), a unui „model", care s-a clarificat, s-a consolidat şi s-a rotunjit treptat, şi care poate fi găsit, într-o formă stabilă (ca să nu zicem definitivă) în capitolul I, intitulat *Metafora poetică*, din lucrarea noastră relativ recentă *Poetica non-imanenţei*, Editura Palimpsest, Bucureşti, 2009, p. 11 – 55. Aşadar, dacă cineva este interesat, poate recurge la această carte, accesibilă şi pe Internet.

Reamintim, foarte pe scurt, componentele acestui *model metaforic*, configuraţia şi dinamica sa. După opinia noastră, *metafora este expresia lingvistică a unei identificări ontologice*. Structurile ei formale elementare, ***întotdeauna substantivale***, sunt fie *coalescente*, fie *implicate* (*structuri metaforice simple*). Deseori, însă, structurile substantivale *contaminează* verbul şi adjectivul, construind (ca urmare a unei viziuni artistice coerente) o *structură metaforică complexă*. Aceasta reproduce „figura", „forma" a ceea numim, curent, realitate, altfel spus, reproduce „alcătuirea", „structura" imanenţei: acord activ, neliniştit, viu între *substanţă, acţiune, calitate*. Fenomenul contaminării verbului şi adjectivului de către substantiv (acord sintactico-stilistic) l-am numit *inducţie*. Uneori, verbelor şi adjectivelor induse li se adaugă un substantiv *grefat*, ori mai multe (care, la rându-le, pot induce verbe şi adjective). Grefa e o *prelungire* (o *extensie*) a metaforizării iniţiale, o *acumulare* semantică (nu o contaminare).
Aceasta ni se pare a fi schema ideală a metaforei, în ce priveşte structurile formale. Analiza relevă, fireşte, o seamă de abateri de la acest tipar, abateri care, până la un punct, pot fi, ele însele, ordonate: coalescenţe difuze, serii sinonimice, constelaţii metaforice, metafore implicate cu termenul figurat eliptic.

Cât priveşte *structura semantică*, ne oprim la trei mari capitole: *personificarea* (nonuman – uman), *de-personificarea* (uman – nonuman) şi *transferul ontologic* (nonuman – nonuman). Toate trei derivă din releul tutelar *identitate – alteritate*, particularizându-l în diverse chipuri, aşa cum probează, în desfăşurările ei concrete, analiza componenţială.
Avem de consemnat, în plus, *sinteza personificare – de-personificare*. În această sinteză vedem mecanismul profund al *simbolului* artistic. Altfel spus, în definirea noastră, *simbolul este expresia lingvistică a unei realităţi antropo-cosmice*, a unui *anthropos – ergon*.

Tabloul metaforic propus de noi, în întregul său, ni se pare logic, întemeiat conceptual, suficient de bine argumentat, disociativ (desparte inducţia de grefă), precum şi conform cu alcătuirea şi devenirea lumii create, cu alcătuirea şi devenirea, în timp şi spaţiu, a făpturii. De aceea, îndrăznim a-l crede mai operaţional, mai eficient, în plan hermeneutic, decât cel derivat din viziunea lineară a „metaforei filate", în raport cu care este citat, mecanic, M. Riffaterre (*La métaphore filée dans la poésie*

surréaliste, în „Langue Française”, 3, 1969). Să se vadă şi Paul Ricoeur, *La métaphore vive*, Ėditions du Seuil, Paris, 1975.

Modelul a fost dedus, extras, prin analiză, din creaţia unor mari autori români: Mihai Eminescu. Al. Macedonski, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, George Bacovia, Al Philippide, B. Fundoianu, Mircea Ciobanu etc. Procesul fiind bidirecţional, reversibil, acelaşi model metaforic a fost, ulterior, verificat şi validat, în confruntarea lui cu opera altor şi altor poeţi, aparţinând fie literaturii române, fie altor literaturi, îndeosebi celei franceze şi spaniole.

În cele ce urmează, îi vom ilustra configuraţia şi mecanismul, apelând la poezia sublimă a *Psalmilor* biblici – a unuia dintre ei, cel cu numărul 79 (80).
Iată textul, după *Biblia sau Sfînta Scriptură*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1994:

Psalmul 79

1. Cel ce paşti pe Israel, ia aminte!
Cel ce povăţuieşti ca pe o oaie pe Iosif,
2. Cel ce şezi pe heruvimi, arată-Te
înaintea lui Efraim şi Veniamin şi
Manase.
3. Deşteaptă puterea Ta şi vino să ne
mîntuieşti pe noi.
4. Dumnezeule, întoarce-ne pe noi
şi arată faţa Ta, şi ne vom mîntui!
5. Doamne, Dumnezeul puterilor, pî-
nă cînd Te vei mînia pe ruga robilor Tăi?
6. Ne vei hrăni pe noi cu pîine de
lacrimi şi ne vei adăpa cu lacrimi, pes-
te măsură?
7. Pusu-ne-ai în ceartă cu vecinii
noştri şi vrăjmaşii noştri ne-au batjo-
corit pe noi.
8. Doamne, Dumnezeul puterilor, în-
toarce-ne pe noi şi arată faţa Ta şi ne
vom mîntui.
9. **Via** din Egipt *ai mutat-o*; izgo-
nit-ai neamuri şi *ai răsădit-o* pe ea.
10. Cale ai făcut înaintea ei şi *ai răsă-*
dit rădăcinile ei şi s-a umplut pămîntul.
11. Umbra ei şi mlădiţele ei *au aco-*
perit cedrii lui Dumnezeu.
12. *Întins-a* viţele ei pînă la mare
şi pînă la rîu lăstarele ei.
13. Pentru ce *ai dărîmat* gardul ei şi
o *culeg* pe ea toţi cei ce trec pe cale?
14. *A stricat*-o pe ea mistreţul din pă-
dure şi porcul sălbatic *a păscut*-o pe ea.
15. Dumnezeul puterilor, întoar-
ce-Te dar, caută din cer şi vezi şi *cer-*
cetează **via** aceasta,

16.Şi o ***desăvîrşeşte*** pe ea, pe care
a sădit-o dreapta Ta, şi pe **fiul omului**
pe care l-ai întărit Ţie.
17.*Arsă* a fost în foc şi *smulsă*, dar
de cercetarea feţei Tale ei vor pieri.
18.Să fie mîna Ta peste **bărbatul**
dreptei Tale şi peste **fiul omului** pe
care l-ai întărit Ţie.
19.Şi nu ne vom depărta de Tine; ne
vei da viaţă şi numele Tău vom chema.
20.Doamne, Dumnezeul puterilor,
Întoarce-ne pe noi şi arată faţa Ta şi
ne vom mîntui.

Consemnăm un prim nucleu metaforic în primul verset:

Cel ce paşti pe **Israel**, ia aminte!
Cel ce povăţuieşti ca pe o *oaie* pe **Iosif**...

În unele ediţii, în locul secvenţei **Cel ce paşti** apare „Păstorul" (lui Israel) (Pasteur d'Israël, Berger d'Israël, Pastor de Israel, Shepherd of Israel). Termenul propriu, subînţeles, este, desigur, **Yahvé**. Iar „oaie" (în alte traduceri, „turmă"; troupeau, rebaño, flock), este o grefă (inclusă într-o comparaţie) pe metafora primă („Cel ce paşti" – Păstor). Cursivitatea sensului figurat e ambiguizată de „povăţuieşti", verb ce se acordă semantic cu termenul propriu corespunzător grefei: Iosif. Pe de altă parte, Israel este depersonalizat de verbul „a paşte". Echivalenţa Yahvé – Păstor este frecventă în *Biblie*. Exemplificăm cu celebrul *Psalm al Păstorului* (22/23) (să se vadă şi Ieremia 23, 3; Iezechiel 34, 12; 1 Petru 2, 25 ş. a.).
Acest prim segment metaforic are, cum se vede, o puternică rotire semantică, o ezitare între personificare şi depersonificare ce ne fac a întrezări amplele orizonturi metafizice ale textului sacru.

Absolut clasică, însă, de manual, este suita metaforică ce se deschide o dată cu versetul 9. Termenul figurat **vie** („La vigne, allégorie familière aux prophètes, **Is 5, 1** +, *La Bible de Jérusalem*, p. 1002, notă infrapaginală) are aparenţa unei metafore implicate (poate fi interpretată şi astfel), dar ea este, de fapt, o metaforă coalescentă cu termenul propriu subînţeles (prezent la distanţă: fie înainte de termenul figurat – *Israel*; fie după acesta: *fiul omului*, *bărbatul dreptei tale*)**. Vie** dezvoltă o extinsă ramificaţie de inducţii şi grefe, logic închegate, perfect îndreptăţite din punctul de vedere al înţelesului, o arborescenţă pe care am marcat-o pe text astfel: metafora iniţială – bold; la fel – termenul propriu, plasat, imediat, la final, sau, departe, la începutul psalmului; inducţiile (prime sau secunde, verbale sau adjectivale – italic: grefele – subliniere). Aspectul formal este susţinut de mişcarea continuă a sensurilor, lansată, la debut, pe direcţia semică *uman – vegetal*.
Secvenţa are următoarea înfăţişare:

(**Israel**, **Iosif**, **Efraim**, **Veniamin, Manase**)
.....
9. **Via** din Egipt *ai mutat-o*; izgo-
nit-ai neamuri şi *ai răsădit-o* pe ea.
10. Cale ai făcut înaintea ei şi *ai răsă-*
dit <u>rădăcinile</u> ei şi s-a umplut pămîntul.
11.<u>Umbra</u> ei şi <u>mlădiţele</u> ei *au aco-*
perit cedrii lui Dumnezeu.
12. *Întins-a* <u>viţele</u> ei pînă la mare
şi pînă la rîu <u>lăstarele</u> ei.

13.Pentru ce *ai dărîmat* gardul ei şi
o *culeg* pe ea toţi cei ce trec pe cale?
14. *A stricat*-o pe ea mistreţul din pă-
dure şi porcul sălbatic *a păscut*-o pe ea.
14. Dumnezeul puterilor, întoar-
ce-Te dar, caută din cer şi vezi şi *cer-*
cetează **via** aceasta,
15.Şi o ***desăvîrşeşte*** pe ea, pe care
a sădit-o dreapta Ta, şi pe **fiul omului**
pe care l-ai întărit Ţie.
16.*Arsă* a fost în foc şi *smulsă*, dar
de cercetarea feţei Tale ei vor pieri.
17. Să fie mîna Ta peste **bărbatul**
dreptei Tale şi peste **fiul omului** pe
care l-ai întărit Ţie.

Momentul de vârf al evoluţiei semantice este generat de verbul „a desăvîrşi", în forma (o) ***desăvîrşeşte*** (pe ea) („**Şi o săvîrşaşte pre ea...**", în inegalabila tălmăcire din 1688 a *Sfîntei Scripturi*). Acest verb (pe care l-am diferenţiat grafic de celelalte) nu se mai adresează strict **viei** (logica nu îngăduie, decât cu oarecare dificultate, o asemenea asociere), ci, deopotrivă, **viei – om** (şi **omului – vie**), adică uneşte, până la indistincţie, personificarea şi depersonificarea. Este o probă clară de geneză a simbolului, în accepţiunea dată de noi acestei noţiuni. De altfel, textele profetice însele, şi nu doar ele, îi conferă **viei** un atare rol (Isaia 5, 7; Ieremia 2, 21; Iezechiel 19, 10; Osea 10, 1; Matei 20, 1; Ioan 15, 1; Apocalipsa 14, 18 etc.). Nu ne-am propus să aprofundăm, însă, acum şi aici, acest vast domeniu. Ne-am limitat la a semnala contribuţia enunţurilor metaforice la edificarea şi la potenţarea mesajului vehiculat de psalm.

Pe de altă parte, toate cele spuse mai sus, în modestul nostru eseu, şi altele, multe, care, fără nici o îndoială, s-ar mai putea spune, şi, probabil, se vor mai spune, cândva, constituie încă o dovadă peremptorie, în cazul de faţă chiar strălucită, că metafora este doritoare şi capabilă de autoreproducere şi de autometamorfoză. În plus, scrutarea metaforelor şi a simbolurilor biblice, cu mijloace profesioniste din unghi stilistic şi lingvistic, nu doar reactivează, ci dau tărie, consistenţă, unor întrebări fundamentale privind relaţia dintre materie şi spirit, dintre spirit şi conştiinţă, privind, cu alte cuvinte, misterul insondabil ce-i leagă pe actanţii marii drame cosmice: Lume – Dumnezeu – Fiinţă umană.

12 mai 2014
Confluenţe Literare, 12 iunie 2014